

Christian Krötzl & Sari Katajala-Peltomaa (red.), *Miracles in medieval canonization processes: Structures, functions, and methodologies* (Turnhout: Brepols 2018). 290 s.

Forskning om medeltida mirakelberättelser utgör en liten men livaktig genre och här samlas flera av de nu aktiva forskarna i en bok som inriktas på tolkningsmetoder i relation till hur dessa framfördes och registrerades. För att en person skulle kunna förklaras som helgon krävdes både ett liv som följde de stränga normer som uppställts och att det skett underverk efter personens död. Det sistnämnda är ännu ett avgörande tecken för att ett helgon in spe har en relation till gudomen, vilken är den ende som kan utverka ett underverk. På medeltiden inräknades inte bara den helt mirakulösa händelsen utan också alla former av räddning eller helande. Eftersom dessa händelser tillmättes så avgörande betydelse kom de att nedtecknas och i en regelrätt kanonisationsprocess ställdes de under rigorös kontroll styrd av påvemakten. För historikern ger detta ett fantastiskt källmaterial där personer som annars inte ofta framträder i källorna får komma till tals: barn, kvinnor, mindre bemedlade. Det utgör tillsammans med källor som rättegångsprotokoll av olika slag, räkenskaper rörande gårdsdrift och några ytterligare sådana vardagsnära beskrivningar en av de viktigaste kunskapskällorna rörande de breda folklagens vardagsliv och även om deras tänkande. Som allt medeltida material måste de gå genom källkritikens eklut: vad har tagits med och varför, vilka är de tendensiösa felen?

I en inledande översikt ger Sari Katajala-Peltomaa och Christian Krötzl en förtjänstfull och vad jag kan bedöma tämligen uttömmande beskrivning av mirakelforskningens uppsving under de senaste 40 åren. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet kom flera grundläggande studier, och dessa var ofta präglade av stora kvantitativa genomgångar. Mirakelberättelserna utmärker sig nämligen inte bara av det ovannämnda, utan också av

att de är likartat utformade i Europa och finns i tusentals. Fördelning mellan kvinnor, män och barn utreddes, de olika typer av sjukdomar och olyckor som människor bad om att hjälpas ur blev analyserade, vilka sociala grupper (väldigt många bönder) som bad kunde klarläggas till en viss gräns. Därefter har forskningen blivit allt mer specialiserad och inriktad på att förstå detta källmaterial som sådant, samt att analysera enskilda berättelser vilket också märks på denna volym.

Gábor Klaniczay visar hur påvedömet tog ett allt hårdare grepp om processerna, med allt mer utvecklade metoder för att undersöka mirakelberättelserna under 1200-talet och 1300-talet. Han visar också på paralleller med andra kyrkliga rättsförfarande, som inkquisitionen. Här finns en relation till forskningen om kyrklig rätt, men också till skolastiken.

Laura Ackerman Smoller diskuterar hur vissa mirakel framhävs framför andra, vilket blir tydligt genom att en kanonisationsprocess ofta medför en selektion där endast en del av de berättelser som insamlats medtas i den rapport som läggs fram för stolen. Särskilt mirakel vilka kunde tolkas som ett återuppväckande från döda hade en hög status.

Letizia Pellegrini har tagit sig an ett av de mer problematiska helgonen, Bernardin av Siena. Han tillhörde den asketiska grenen av franciskanerna (observanterna) och kom i slutet av 1400-talet att bli deras första helgon. I denna artikel beskrivs det omfattande arbete med att samla in berättelser om underverk som pågick för att bereda väg för kanonisering.

Volymen går därefter över till själva nedskrivandet. Anders Fröjmark, som sysslat med de svenska stora mirakelsamlingarnas olika handskrifter i många år, gör detaljerade jämförelser av olika varianter och från detta försöker han rekonstruera nedskrivningssituationen. Troligen har de munkar som skrev ned simultanöversatt fornsvenskan till latin.

Christian Krötzl är den nordiske forskare som är oftast citerad av den internationella forskningen, dels en uppsats han skrev 1989 om föräldrar och barn, dels hans avhandling som tog upp pilgrimen och miraklerna. Här utarbetar han ett tema som stått centralt inom hela forskningsgenren, nämligen övergången från att underverk skedde huvudsakligen vid kultorten, i närheten till relikerna, till att de kunde ske på långt avstånd genom bön och löften om en senare vallfärd (ofta med precisering av gåvor). Krötzl går genom forskningsläget och visar att denna övergång har blivit allt mer fastslagen som ett faktum, även om man också konstaterat att den sker gradvis och med variationer mellan olika helgon under 1200-talet till 1300-talet.

Didier Lett skriver om misstron mot mirakel och diskuterar varför det finns många berättelser om personer som misstror enskilda helgon (och blir vederbörligen straffade för det) men nästan aldrig några som misstror hela tanken om mirakel. Han tar upp några exempel och visar på faktorer som

kan ha spelat in, som en persons sociala ställning eller konkurrens mellan olika helgon.

Jenni Kuuliala gör en genomgång av de olika termer som används för att beskriva sjukdomar, i synnerhet olika typer av förlamningar (ofta beskrivet som "contracti"). Hon finner att man som en del av den litterära genren framhäver svårigheterna, men att det också finns ett ointresse för detaljerade beskrivningar, även om den allt noggrannare kontrollen ledde till att man åtminstone i Italien började ta hjälp av den tidens läkare som vittnen. En intressant detalj är att man oftare klagar över problem med ben än händer.

Sari Katajala-Peltomaa genomför en detaljanalys av två fall (egendomligt nog är det ena ett fall som också Lett valt ut för detaljanalys). Hon inriktar sig på hur mannen och hustrun relaterar till varandra och framträder med delvis olika berättelser. Hon avslutar med något som hon också annars, till exempel i sin avhandling från 2009, argumenterat för: människor levde sin religion, den ingick i vardagen.

Slutligen har Jonas van Mulder en genomgång av olika visioner i berättelserna, med bas i samlingar från Nederländerna. Normalt fanns en viss avvaktan emot lekmäns visioner (de kunde ligga nära heresi) men i berättelser om underverk förekommer en hel del visioner där människor ser sina hjälpare.

Utän tvekan har mirakelforskningen nått en grad av mognad där man kan tränga in i materialets detaljer. Men det finns ett problem, som inte bara rör denna forskningsgenre. När specialisterna driver sin forskning allt djupare in i enskildheter finns en tendens till att de utesluter andra som vill använda källorna. Detta gäller konsthistoria, arkeologi och många andra forskningsgrenar. Om varje specialist såg sig som utövare av hjälpvetenskap till alla andra skulle mycket vara vunnit.

Den fördjupade kunskapen om källmaterialet och dessa specialisters klargörande av sådant som urval och tendens är tacknämligt. Men om det innebär att frågeställningarna snävas in till det som ligger närmast till hands, såsom de religiösa föreställningarna, går samtidigt något förlorat.

Carlo Ginzburg formulerade en vacker metodisk princip, som han ibland kallat ledtrådsparadigmet, där det som nämns i förbigående är det som kan ge avgörande kunskap. Men för att tolka det som framkommer så krävs ofta andra kunskaper än källmaterialens matadorer besitter. Exempelvis finns en berättelse som en flicka på Gotland, ett år gammal, som svalde en nål – en "streknaal". Fröjmark gör ett vällovligt försök att finna en tolkning, och söker emot stickning, en teknik som han dock konstaterar införs först efter medeltiden. Grundläggande i all realia-tolkning är rimligheten, och redan där faller stickan för stickning bort som alltför stor. I stället har det sannolikt varit en nål för att fästa ihop en kvinnas haklin, det tyg som lindades runt

huvudet och halsen. Haklinet kallades för "strik" och exempelvis i Birgittas klosterregel anges hur nålen skall fästas (Eva Andersson, *Kläderna och människan* 2006 s. 102–103). Detta hade han tämligen lätt kunnat få reda på om han vänt sig till textilerexperter.

Vad gäller exempelvis Kuulialas genomgång av termer för sjukdomar stiger ur dessa berättelser ett ångestrop över tillvarons elände, ett rop från människor som slitits av hårt arbete, undernäring och konstant stress. En önskan jag har är att en läkare med historieintresse och erfarenhet från arbete i tredje världen skulle gå genom dessa berättelser tillsammans med en expert på berättelserna som sådana. Exempelvis är kvinnors tillfälliga förlamningar eller blindhet även idag ett sätt att undkomma hård press. Inte så att jag tror att dessa berättelser ger någon rättvis bild av vilka sjukdomar som förekom – jag är helt med på att det sker ett urval enligt vissa principer (och då inte enbart religiösa). Vad som sker om inte dessa berättelser tillåts ingå i en större kontext av kulturhistoriska tolkningar är att möjligheter till en fördjupad förståelse av medeltiden i iss mån begränsas.

Rätt använd ger dock den här volymen källkritiska instrument för den typ av kulturhistoriska undersökningar som jag skisserat – förutom att fördjupa en pågående analys av materialet i sig.

Stockholms universitet

JANKEN MYRDAL

Olle Larsson, *Gustav Vasa: En furste bland furstar* (Lund: Historiska media 2018). 271 s.

Få svenska kungar är så omskrivna som Gustav Vasa, denne landsfader, tyrann och nu även furste bland furstar. Det senare epitetet tillskriver Olle Larsson den förste vasakungen i den nyutkomna populärhistoriska biografien *Gustav Vasa: En furste bland furstar*. Syftet med boken "är att sätta fingret på sådana aspekter av kungens liv som endast antytts eller behandlats översiktligt i andra böcker [...] och sätta in dessa företeelser i ett delvis nytt sammanhang" (s. 13–14). Larsson analyserar Gustav Vasa både i ett machiavelliskt perspektiv, där han bland annat jämför hur den svenske fursten stod sig mot andra furstar i Europa, och i ett mentalitetshistoriskt. Dessutom intresserar han sig för kung Gustavs relation till sina hustrur och barn. Bokens temata är intressanta även om de inte är särskilt originella. Historikern Lars-Olof Larsson, som skrivit biografien *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* och som Olle Larsson lutar sig tungt emot, behandlar såväl Gustav Vasas familjesituation som Machiavelli.